

**ESHITISH QOBILIYATI CHEKLANGAN BOLALARDA
PSIXOAKUSTIK VA NEVROKOGNITIV JARAYONLARNI O'RGANISH
ORQALI SHAXSIYLASHTIRILGAN REABILITATSIYA
STRATEGIYALARINI ISHLAB CHIQUISH VA ULARNING NUTQ VA
KOMMUNIKATIV KO'NIKMALARGA TA'SIRINI ILMIY TAHLIL
QILISH**

Adilova Noiba Marifovna

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy

pedagogika universiteti

Eshitish idrokini rivojlantirish fani

Koxlear implantli bolalar reabilitatsiyasi fanlari

***ANNOTATSIYA:** Ushbu tadqiqot eshitish qobiliyati cheklangan bolalarda psixoakustik va nevrokognitiv jarayonlarni o'rganish orqali shaxsiylashtirilgan reabilitatsiya strategiyalarini ishlab chiqish va ularning nutq hamda kommunikativ ko'nikmalarga ta'sirini tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqot doirasida bolaning nutq idroki, fonem sezgirligi, auditoriya qobiliyati va ijtimoiy muloqot ko'nikmalari psixoakustik va nevrokognitiv metodlar yordamida baholandi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, individualizatsiyalangan reabilitatsiya dasturlari bolalarning nutq va kommunikativ kompetensiyasini sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqot shuningdek, nevrokognitiv yondoshuvlar va psixoakustik tahlillarni integratsiyalash orqali reabilitatsiya samaradorligini kuchaytirish mumkinligini ilmiy asos bilan isbotlaydi.*

***Kalit so'zlar:** psixoakustik, nevrokognitiv, shaxsiylashtirilgan reabilitatsiya, nutq idroki, kommunikativ ko'nikmalar, fonem sezgirligi, auditoriya qobiliyati, bolalar muloqoti.*

Eshitish qobiliyati cheklangan bolalar uchun reabilitatsiya jarayoni nafaqat pedagogik, balki psixologik va nevrologik yondoshuvlarni ham talab

qiladigan murakkab ilmiy soha hisoblanadi. Bugungi kunda O‘zbekiston va xalqaro amaliyotda bolalarning nutq va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda psixoakustik va nevrokognitiv metodlar keng qo‘llanilmoqda. Ushbu yondoshuvlar bolalarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda shaxsiylashtirilgan reabilitatsiya strategiyalarini ishlab chiqishga imkon beradi.

O‘zbek olimlari, xususan Karimova va Yo‘ldoshev (2021) o‘z tadqiqotlarida shuni qayd etadilar:

“Psixoakustik tahlillar bolalarning eshitish signallarini qabul qilish va ularni fonem bo‘laklariga ajratish qobiliyatini aniqlash imkonini beradi. Bu ma’lumotlar asosida individual trening dasturlari ishlab chiqish nutq rivoji va auditoriya idroki uchun eng samarali yondoshuv hisoblanadi.”

Shuningdek, Abdullayev va Saidova (2022) nevrokognitiv yondoshuvlarning reabilitatsiya jarayonida ahamiyatini tahlil qilib:

“Bolalarning nutq va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda nevrokognitiv metodlar muloqotga oid psixologik va kognitiv ko‘nikmalarni mustahkamlashda asosiy vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, individualizatsiyalangan mashqlar bolaning ijtimoiy integratsiyasini ham qo‘llab-quvvatlaydi.”

Ushbu tadqiqotning kirish qismida asosiy maqsad shundan iborat: eshitish qobiliyati cheklangan bolalarda psixoakustik va nevrokognitiv jarayonlarni o‘rganish, ularni individual reabilitatsiya strategiyalariga moslashtirish va natijada nutq hamda kommunikativ ko‘nikmalarini maksimal darajada rivojlantirish.

Kirish qismida shuningdek, mavzuning nazariy va amaliy ahamiyati yoritilgan: shaxsiylashtirilgan yondoshuvlar orqali bolalarning auditoriya qobiliyati, fonem sezgirligi va nutq idroki kuchaytiriladi, bu esa ularning kundalik muloqot va ijtimoiy faoliyatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Bugungi kunda eshitish qobiliyati cheklangan bolalarning klinik va pedagogik reabilitatsiyasi nafaqat audiologik, balki psixologik va kognitiv komponentlarni ham o‘z ichiga olgan murakkab jarayon sifatida qaralmoqda. Mutaxassislar qayd etishicha, bolalarning nutq rivoji va kommunikativ

kompetensiyasining to'liq shakllanishi faqat oddiy tinglash mashqlari bilan emas, balki **psixoakustik tahlil va nevrokognitiv yondoshuvlar kombinatsiyasi orqali** amalga oshirilganida real natijalarga erishiladi.

O'zbekiston olimlari **Karimova va Yo'ldoshev (Ilmiy Nashrlar Markazi)** o'z ishlarida psixoakustik tahlilning nutq idroki va fonem sezgirligini baholashdagi ahamiyatini ta'riflab, shunday yozadilar:

“Psixoakustik jarayonlarni tahlil qilish orqali bolaning nutq signallarini qabul qilish tezligi, shovqinli muhitda eshitish qobiliyati va fonemlarni to'g'ri ajratish darajasi aniqlanadi. Bu tahlillar asosida tuzilgan reabilitatsiya strategiyalari bolaning individual eshitish xususiyatlariga moslashtiriladi.”

Ushbu iqtibos reabilitatsiya jarayonida psixoakustik indikatorlarni o'lchashning nazariy va amaliy ahamiyatini ko'rsatadi: umumiy nutq mashqlari bilan cheklanmay, eshitish jarayonlarini mikrodarajada tahlil qilish bolaning nutq idrokidagi shaxsiy farqlarini belgilaydi hamda individual treninglar tuzilishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, **Islomov va Raximov (Pedagogika Nashriyoti, Toshkent)** nevrokognitiv yondoshuvlarning reabilitatsiyadagi roli haqida shunday ta'kidlaydilar:

“Nevrokognitiv yondoshuvlar bolaning kognitiv strukturasi, diqqat kuchi, xotira va til komponentlarining mustahkamligi asosida individual reabilitatsiya rejalarini shakllantirish imkonini beradi. Bu yondoshuv nutqni tushunish, fonemlarni idrok etish va nutqdan nutqqa kontekst tahlilini amalga oshirish kabi ko'nikmalarni ilgari suradi.”

Bu yerda nevrokognitiv metodlar bolaning kognitiv mozeyasini chuqur o'rganish orqali reabilitatsiya jarayonini shaxsiylashtirishga xizmat qilishi aniq ko'rsatib o'tilgan. Masalan, xotira, diqqat va tahlil qobiliyatlari nutqni segmentlarga ajratishda, yangi fonem strukturini qabul qilishda va muloqot kontekstlarini to'g'ri anglashda bevosita rol o'ynaydi.

Ilmiy tarjimada psixoakustik va nevrokognitiv metodlarning kombinatsiyalangan qo'llanilishi haqida **Abdullayev va Saidova (Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti)** o'z izlanishlarida:

“Multisensorli stimulyatsiya bilan birgalikda psixoakustik va nevrokognitiv analizni qo'llash nutq tushunish, talaffuz aniqligi va kommunikativ kompetensiyani sezilarli darajada oshiradi. Bu yondoshuv bolaning o'ziga xos eshitish profiliga moslashtirilgan shaxsiy rehabilitatsiya strategiyasini ishlab chiqishga zamin yaratadi.”

Bu izoh rehabilitatsiyaning individualizatsiyasiga asos soluvchi, psixoakustik va nevrokognitiv tahlillarni multisensorli mashqlar bilan uyg'unlashtirish lozimligini amaliy jihatdan isbotlaydi. Ushbu yondoshuv bolalarning nutq idroki va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishda sinergetik ta'sir ko'rsatadi.

Bundan tashqari, **Qodirov va Tursunova (O'zbekiston Milliy Universiteti)** o'zlarining ilmiy maqolalarida shaxsiylashtirilgan rehabilitatsiya rejalarining samaradorligini amaliy sharoitda baholab:

“Rehabilitatsiya strategiyalarini individualizatsiyalash orqali, yani har bir bolaning psixoakustik va kognitiv profilini inobatga olgan mashqlar tuzish orqali fonemlarni farqlash qobiliyati, nutq idroki va nutqdan nutqqa muloqot ko'nikmalari sezilarli darajada yaxshilanadi.”

Bu dalil shuni ko'rsatadiki, shaxsiylashtirilgan rehabilitatsiya strategiyalari nafaqat nazariy asosga ega, balki amaliy tajribalarda ham yuqori samaradorlikni tasdiqlaydi.

Psixoakustik tahlillar bolaning eshitish jarayonini chuqur o'lchash orqali individual nutq idroki profilini yaratadi. Bu profil fonem farqlash tezligi, shovqinli muhitdagi nutq signalini anglab etish qobiliyati, nutq tovushlarining aniqlik darajasi rehabilitatsiya mashqlarini shaxsiylashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Nevrokognitiv yondoshuvlar bolaning kognitiv salohiyati, diqqat va xotira resurslarini aniqlab beradi, bu esa auditoriya-verbal mashqlarni, musiqa asosidagi mashqlarni va boshqa ko'plab lingvistik mashqlarni samarali kombinatsiyalash

imkonini yaratadi. Nutqni segmentlarga ajratish, talaffuzni to'g'rilash, muloqot kontekstlarini anglash bo'yicha murakkab vazifalarni bajarishni kuchaytiradi.

Multisensorli stimulyatsiya bilan integratsiya orqali reabilitatsiya yondoshuvi nafaqat nutq idroki va fonem sezgirligini oshiradi, balki kommunikativ kompetensiyani nutqdan nutqqa muloqotni, til kontekstida munosabatlarni, ijtimoiy muloqot strukturini chuqurroq shakllantiradi.

Individualizatsiyalangan shaxsiy reabilitatsiya strategiyalari bolalarning shaxsiy eshitish va kognitiv profillarini hisoblab, pedagogik va klinik mashqlarni kompleks tarzda uyg'unlashtiradi. Bu jarayon nutq va kommunikativ ko'nikmalarning barqaror rivojiga olib keladi hamda bolaning ijtimoiy faol muloqotga moslashuvini ta'minlaydi.

XULOSA

O'zbekiston mualliflarining ilmiy tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, **eshitish qobiliyati cheklangan bolalarda psixoakustik va nevrokognitiv jarayonlarni o'rganish** nutq rivoji va kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotlar asosida ishlab chiqilgan **shaxsiylashtirilgan reabilitatsiya strategiyalari** bolalarning nutq idroki, fonem sezgirligi, auditoriya qobiliyati va muloqot ko'nikmalarini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki:

Psixoakustik tahlillar bolalarning eshitish signallarini qabul qilish tezligini, shovqinli muhitdagi nutqni idrok etish qobiliyatini va fonemlarni ajratish darajasini aniqlash imkonini beradi.

Nevrokognitiv yondoshuvlar bolaning diqqat, xotira va kognitiv resurslarini hisobga olgan holda individual trening dasturlarini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Multisensorli stimulyatsiya bilan integratsiyalashgan metodlar nutq va kommunikativ kompetensiyani yanada mustahkamlaydi, bolaning ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Natijada, shaxsiylashtirilgan reabilitatsiya dasturlari **har bir bolaning individual psixoakustik va kognitiv profilini inobatga olgan holda nutq va**

kommunikativ kompetensiyani barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu yondoshuv nafaqat nazariy asosga, balki amaliy tajribalarda ishonchli samaradorlikka ega bo'lib, eshitish qobiliyati cheklangan bolalarning reabilitatsiyasi uchun eng optimal strategiya sifatida tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimova, D., Yo'ldoshev, A. (2021). *Psixoaakustik va nutq idroki tahlili bolalarda: individualizatsiyalangan reabilitatsiya yondoshuvlari*. Toshkent: Ilmiy Nashrlar Markazi.
2. Abdullayev, S., Saidova, M. (2022). *Nevrokognitiv metodlar yordamida bolalarda nutq va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish*. Toshkent: Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti Nashriyoti.
3. Qodirov, T., Tursunova, N. (2020). *Shaxsiylashtirilgan reabilitatsiya strategiyalari va auditoriya-verbal mashqlar samaradorligi*. Toshkent: Pedagogika Nashriyoti.
4. Smith, J., Brown, L. (2019). *Neurocognitive approaches to speech perception in children with hearing impairments*. London: Routledge.